різноманітним за спрямуваннями й багатим на досягнення, позначений відповідним кар'єрним сходженням і високим визнанням у наукових та суспільних колах.

Стиль роботи, організація науково-пошукової діяльності та рівень професіоналізму в середовищі «харківської школи» сприяли динамічному розкриттю інтелектуального потенціалу Д. Овсянико-Куликовського як ученого-теоретика і поглибленню його лінгвоестетичних знань.

Слід визнати, що, попри певні критичні оцінки й часткову об'єктивну недоведеність деяких принципових положень теорії психології творчості, внесок Д. Овсянико-Куликовського в культурологію як науку є незаперечним і надзвичайно суттєвим. Його творчий спадок радикально вплинув на розкриття, осягнення, а значить і на розв'язання певних проблем у літературознавстві та соціальній психології. Більш конкретно це стосується мистецької критики, психології творчих взаємин митця й реципієнта, взаємодії духу та інтелекту в культуротворчому просторі. Науково-дослідницькі успіхи й практичні здобутки О. Потебні та Д. Овсянико-Куликовського формувалися в атмосфері динамічного розвитку культурних подій і процесів у Харкові та Російській імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусельцева М. С. Культурно-аналитический подход в психологии и методологии гуманитарных исследований / М. С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2009. – № 5. – С. 16–26.
2. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика XX століття : навч. посібник для студ. гуманітар. спец. вищ. заклад. освіти / Л. Т. Левчук. – Київ : Либідь, 1997. – 224 с.
3. Овсянико-Куликовский Д. Н. Вопросы психологии творчества: Пушкин. Гейне. Гёте. Чехов. К психологии мысли и творчества / Д. Н. Овсянико-Куликовский. – 2-е изд. – Москва, 2008. – 304 с.
4. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія / С. Д. Павличко. – Київ : Либідь, 1997. – 360 с.

ТЕАТР ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – XX ст.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Демідко О. О.

Об'єктивна картина розвитку вітчизняної культури може бути відтворена шляхом аналізу культурних процесів, що відбувалися не тільки в центрі країни, а й у найвіддаленіших її куточках. З-поміж низки проблем сьогодення нового осмислення потребує вивчення театрального мистецтва Північного Приазов'я як самобутнього художнього феномену. Дослідження витоків, становлення та розвитку театрального життя Північного Приазов'я є важливим для розуміння розвитку театрального процесу в Україні, уможливлює сучасну інтерпретацію вітчизняної культури в її регіональних вимірах.

Метою доповіді є вивчення стану дослідження проблеми театру Північного Приазов'я другої половини XIX – XX ст.

Загальновизаною є думка про те, що першим історіографом театру Північного Приазов'я був викладач давніх мов Олександрійської чоловічої гімназії О. Петрашевський, який написав нарис, що вміщений у збірці «Мариуполь и его окрестности: отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии» від 1892 р. У ньому розглянуто численні проблеми, пов'язані з формуванням театральної культури Маріуполя у XIX ст. Важливими у нарисі є відомості стосовно створення В. Шаповаловим Концертної зали. Завдяки побіжній характеристиці репертуару, складу трупи можна зробити висновок про високий потенціал першої стаціонарної трупи Маріуполя. Водночас О. Петрашевський наводить корисну інформацію стосовно діяльності Маріупольського музично-драматичного товариства, що дало можливість дослідити аматорські театральні гуртки, починаючи з XIX ст. [8]. Загалом, характеризуючи історіографію дореволюційного періоду, слід зазначити, що роботи відрізнялися наявністю великого фактологічного матеріалу та носили здебільшого описовий характер.

Вивченню становлення та розвитку театрального мистецтва Бердянська протягом XIX–XX ст. присвячена невелика кількість наукових та краєзнавчих розвідок. У книзі В. Михайличенка, Є. Денисова, Н. Тишакова [9] висвітлено загальні особливості театральної культури міста [7]. Особливо важливою є стаття В Констатінової та І Лимана, в якій завдяки архівним матеріалам та періодичній пресі подано важливий фактичний матеріал щодо розвитку театрального життя Бердянська у XIX – першій половині XX ст. Автори зазначають, що на той час «театральні вистави були одними з найбільш помітних складових культурного життя Бердянська» [7, с. 1].

Формування і становлення театральної культури Маріуполя досліджували краєзнавці С. Буров [1], А. Іванов [6], Л. Яруцький [17].

Важливе значення мають розвідки А. Іванова, присвячені театральній культурі Маріуполя XIX – початку XX ст., що висвітлюють труднощі, які переборював В. Шаповалов; приїзд у Маріуполь відомих гастролерів та діяльність музично-драматичного товариства. Автор доходить висновку, що у XIX ст. «Маріуполь все більш завойовував славу театрального міста» [6, с. 4]. Праці А. Іванова підкріплені джерельною базою, адже краєзнавець користувався відомостями преси XIX ст. Проте вони не позбавлені певної суб'єктивності, що вплинуло на негативну оцінку автором діяльності В. Шаповалова.

Варто окремо зупинитися на працях С. Бурова [1]. Займаючись краєзнавством, він багато років присвятив виявленню і збиранню матеріалів про театральне минуле Приазов'я. С. Буров здійснив спробу систематизувати зібраний матеріал, грунтуючись на спогадах театральних діячів і відомостях періодичної преси другої половини XX ст. Автор критично поставився до багатьох оцінок його попередників, прагнув дати правильне тлумачення тих чи інших подій.

Найбільшу кількість матеріалів, присвячених історії маріупольського театрального середовища, залишив український краєзнавець, почесний громадянин Маріуполя Л. Яруцький, який першим почав використовувати матеріали архівів та намагався систематизувати знайдену інформацію. Він видав велику кількість розвідок, публікацій, у яких історія театрального мистецтва Маріуполя досліджена з XIX ст. Підсумковим стало видання книги «Старейший в Украине» [17], що була видана до ювілею театру і присвячена періоду до 1959 р. Однак бажання швидкими темпами закінчити власні дослідження відбилося на науковому доробку краєзнавця. Праці Л. Яруцького мають безліч неточностей, помилок, назв неіснуючих журналів чи організацій. Надмірний суб'єктивізм, прикрашання історії театрального мистецтва Північного Приазов'я неперевіреною інформацією (наприклад, присвоєння Л. Ліницькій статусу однієї з перших володарок Почесного звання народної артистки СРСР, що не відповідає дійсності), відбиток радянської ідеології, відсутність критичного підходу стали певними недоліками праць краєзнавця, що посприяло виникненню низки міфів, пов'язаних з історією театральної культури Маріуполя XIX – початку XX ст.

Розвиток, становлення і трагедію грецького театру Маріуполя вивчено у працях К. Гончарука, Г. Захарової, І. Налчаджи, А. Проценка.

Краєзнавець Ігор Андрійович Налчаджи першим почав збирати по крихтах матеріали про грецький театр. Йому вдалося встановити дату заснування першого в СРСР Державного грецького театру, проаналізувати репертуар, склад трупи, існуючі проблеми. Інформацію автор збирав завдяки спогадам, тому у своїй статті наперед вибачається за можливі неточності, прогалини [10].

Завдяки зусиллям голови міського історико-просвітницького товариства «Меморіал» Г. Захарової повернуті із забуття імена талановитих акторів, режисерів, драматургів першого грецького театру. Справи з грифом «Цілком таємно» і «Зберігати вічно» стали доступними і висвітлили прізвища акторів і робітників грецького театру, яких торкнулися репресії 1937 р., чиї імена нині реабілітовані [5].

Ґрунтовна робота, присвячена вивченню діяльності грецького театру, була здійснена членом Національної Спілки журналістів України, краєзнавцем, почесним громадянином Маріуполя А Проценком. У книзі «Годы, спектакли, трагедия…» автор детально розповідає про народження та долю першого в країні Державного грецького робітничо-селянського театру, його керівників і акторів. Дослідник уводить до наукового обігу нову інформацію, велику кількість світлин з акторами Державного грецького національного театру. Він систематизує всю наявну

інформацію від створення до останнього року діяльності театру, наводить цінні відомості стосовно гастрольної діяльності та ставлення глядачів до виступів грецького театру [12].

Вагомим внеском у дослідження історії грецького театру стала наукова розвідка К. Гончарука. Автор на підставі періодичної преси, законодавчих актів доволі детально аналізує передумови та причини відкриття театру, його діяльність, успіхи, проблеми та трагічне закриття [4]. Процес репресивної політики, що торкнувся і діячів грецького театру, дослідила український історик Н. Терентьєва [14].

Невелика кількість інформації щодо розвитку театрального життя Маріуполя у воєнні роки міститься у працях О. Тонконога, В. Гайдабури та Д. Титаренка.

О. Тонконог, використовуючи архівні матеріали, подає інформацію з історичних документів, що засвідчує проведення акторами Маріупольського російського драматичного театру «20 безкоштовних шефських концертів, з них 14 – у шпиталі для поранених бійців та офіцерів» [16, с. 67]. Розвиток театрального життя Маріуполя у роки нацистської окупації фрагментарно висвітлено у дослідженнях В. Гайдабури та Д. Титаренка. Зокрема, праця В. Гайдабури містить відомості стосовно складу трупи Маріупольського театру ім. Т. Шевченка за 1941–1943 рр. [2, с. 70]. Д. Титаренко розглядає репертуар Маріупольського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка [15, с. 135].

Досить повно панорама розвитку Народного театру ПК «Азовсталь» представлена в книзі А. Проценка «Народному драматическому театру «Азовстали» 70 лет». У праці робиться спроба розкрити причини участі робітників у самодіяльних театральних колективах. Детально простежена історія самодіяльного театру, який першим у Маріуполі серед інших аматорських колективів отримав звання Народного. Автор відзначає інтерес маріупольських робочих до театрального мистецтва, аналізує склад трупи, репертуар, гастрольну діяльність [13].

Журналіст С. Гольдберг опублікував ряд статей [3], присвячених розвитку маріупольського театру. Зокрема, в його публікаціях висвітлений життєвий шлях легендарного актора Маріуполя, народного артиста УРСР, заслуженого артиста Узбецької РСР Б. Сабурова, діяльність головного режисера маріупольського театру (з 1968 до 1986 р.), актора та художника, народного артиста УРСР О. Утеганова, репертуар, творчі пошуки маріупольського колективу.

Публікації народної артистки України, провідного майстра сцени Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь) С. Отченашенко [11] розкривають широке коло питань з історії театрального мистецтва в Маріуполі протягом 1970-х – 1980-х рр. Для нашого дослідження найбільше зацікавлення викликає книга, видана спільно з С. Буровим «Из истории Мариупольського театра (Годы, события, имена)» [1], яка містить велику кількість живих спогадів безпосередніх вражень учасників, діячів маріупольського тетру.

Отже, незважаючи на наявність праць, присвячених як окремим театрам Північного Приазов'я, так і розвитку театрального мистецтва в певні історичні періоди, до цього часу відсутнє спеціальне історичне дослідження, присвячене театральному життю Північного Приазов'я. Представлений матеріал краєзнавців, журналістів та театрознавців потребує систематизації, критичного осмислення і введення до наукового обігу в якості фактологічної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буров С., Отченашенко С. Из истории Мариупольського театра (Годы, события, имена). Мариуполь : Газета «Приазовский рабочий», 2003. 136 с.
2. Гайдабура В. М. Театр, захований в архівах. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944). Київ : Мистецтво, 1998. 220 с.
3. Гольдберг С. Призвание, ставшее судьбой // Приазовский рабочий. 1980. 23 мая. № 99. С. 4.
4. Гончарук К. Грецький театр України 1920–1930-х років: світло та тіні // Київська старовина. – Київ, 2002. № 2. С. 75–82.
5. Захарова Г. Расстрелянный греческий театр: к 80-летию основания Мариупольского Государственного греческого театра. Мариуполь : Новый мир, 2012. 124 с.

6. Иванов А. Театр у нас – капитальнейшее развлечение // Приазовский рабочий. 1968. 4 июня. № 109. С. 4.
7. Константинова В., Лыман И. Бердянск: история театров // Города порты. – Доступно з: http://blacksea.gr/ru/cities/berdyansk/3-1-2-1/
8. Мариуполь и его окрестности : отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии / под ред. Г. И. Тимошевского. Мариуполь : Типо-Литография А. А. Франтова, 1892. 581 с.
9. Михайличенко В., Денисов Е., Тишаков Н. Бердянск: взгляд через столетия. Бердянск : Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010. 448 с.
10. Налчаджи И. Рассказ краеведа: Памяти мариупольского греческого театра // Приазовский Рабочий. Мариуполь, 1992. 10 апр. № 64. С. 2.
11. Отченашенко С. Мариупольский театр 70-е годы // Мариуполь: история и перспективы : сб. тр. науч.-практ. конф. : в 2 т. Мариуполь : ПГТУ, 2002. Т. 1. С. 170 –171.
12. Проценко А. Д. Годы, спектакли, трагедия. Из истории первого Государственного греческого рабоче-колхозного театра в Мариуполе. Мариуполь : Мариупольское общество греков, 1999. 72 с.
13. Проценко А. Д. Народному драматическому театру «Азовстали» 70 лет. Очерк творческого пути художественного коллектива. Мариуполь, 2001. 107 с.
14. Терентьева Н. А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.) / Н. А. Терентьева. Киев : Аквилон-Пресс, 1999. 352 с.
15. Титаренко Д. Театр, кіно, періодика, музеї: культурне життя українських областей зони військової адміністрації // Україна модерна. 2008. Ч. 2 (13). С. 131–146.
16. Тонконог О. І. Театри українських міст у 1943–1945 рр. // Культура народов Причерноморья. 2006. № 86. С. 66–69.
17. Яруцкий Л. Д. Старейший в Украине (Из истории Донецкого обласного драматического театра). Мариуполь, 1998 104 с.

ДО ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ВЕРТЕПУ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ І ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Нікольченко Ю. М.

У доповіді розглядається проблема виникнення та особливостей розвитку вертепу на Правобережній і Лівобережній Україні як унікального явища української культури XVI–XVIII ст.

Протягом двох століть вітчизняну і зарубіжну історіографію склали праці етнографів, фольклористів, істориків, мистецтвознавців, культурологів, літературознавців, зокрема О. Білецького, М. Возняка, О Воропая, М. Грушевського, В. Доги, В. Жайворонка, П. Житецького, Е. Ізопольського, О. Киселя, М. Копиці, Л. Курбаса, О. Курочкіна, Т. Лугової, М. Маркевича, Є. Марковського, В. Перетця, Р. Пилипчука, А. Пономарьова, М. Поповича, М. Сулими, Й. Федаса, І. Франка, О. Хлистун та інших.

У нашому випадку – вертеп – український ляльковий народний театр. Термін «вертеп» походить від давньої назви печери, в якій, за Біблією, народився Ісус Христос. Вистави відбувалися у святковий різдвяний цикл у скриньці, що мала вигляд двоповерхового похідного будиночка. За традицією, він був зроблений з тоненьких дощок. Верхній поверх мав балюстраду; за нею відбувалася містерія народження Христа у Віфлеємі. На нижньому поверсі був встановлений трон царя Ірода; долівку закривали хутром або тканиною для того, щоб не було видно пазів, по яких рухалися ляльки. Розмову від імені героя драми, втіленого у ляльку, ведуть ляльковики–вертепники.

На верхньому поверсі відбувалися вистави на біблійні сюжети, на нижньому – світські чи побутові. Авторами і постановниками вертепних дійств спочатку були скоморохи, потім – мандрівні дяки, а з другої половини XVII ст. – спудеї (студенти) Київського (Могилянського) колегіуму та учні братських шкіл, які використовували для цього словесні матеріали різдвяної шкільної драми про «Царя Ірода». [3, с. 78]

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції

20 квітня 2018 рік
Маріуполь

УДК 94(477)(063)
ББК 63.3(4Укр)я 431
У 45

Затверджено на засіданні кафедри історичних дисциплін (протокол №8 від20.03.2018).
Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Маріупольського державного університету (протокол №9 від 18.04.2018).

УДК 94(477)(063)
ББК 63.3(4Укр)я 431
У45

Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2018. – .191 с.

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії та культури як складової всесвітньої історії.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, історичного краєзнавства.

В сборнике представлены научные материалы, включенные в программу Всеукраинской научно-практической конференции «Украина в мировом историческом пространстве». В нем освещаются различные аспекты украинской истории и культуры как составляющей всемирной истории.

Для ученых, преподавателей, аспирантов, студентов, магистрантов и всех тех, кто интересуется вопросами истории, культуры, исторического краеведения.

The abstracts presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the Ukrainian history as a part of the global history as well as the acute problems in Ukraine's foreign policy.

The abstracts are meant for students, scientists, instructors and those seeking their masters' and scientific degrees as well as for those who really care for the contemporary Ukraine's history, culture, foreign policy.